

Аннотация к рабочей программе по бурятскому языку для 5-9 классов

Нургуулийн шухала зорилгонь хадаа ургажа ябаа үетэндэ эрдэм болбосоролой үндэһэ нууриие гүнзэгыгөөр ба бата бэхээр үгэхэ, тэдэниие практика дээрээ хэрэглэхэ дадалтай ба шадабаритай болгохо, материалистическэ үзэлгэтэйгөөр хүмүүжүүлхэ гэхэн юм.

1. Нурагшадай түрэлхи хэлэ үзэлгэ хадаа оршон тойронхи ажабайдалые ойлгоходонь, мүн ород хэлэ болон бэшэшье предметүүдые үзэхэ хэрэгтэнь ехэ туһа хүргэдэг.

Гадна нурагшадые болбосоруулха, хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ туһалха арга боломжотой. Ушар тиимэһээ түрэлхи хэлэнэй үүргые саашань улам дээшэлүүлхэ, энэ предметэй заалгыг, хэшээл бүхэнэй үрэ дүнгые найжаруулха шухала.

2. 5-9 классуудай буряад хэлэнэй программа соо буряад хэшээлэй гол удха болон шухала шэглэлнүүд хараалагдана. Эдэ шэглэлнүүдэй тон шухалань хадаа нургалга хүмүүжүүлгэ хоерыг түрэлхи хэлэнэй хэшээлнүүдтэ нягта холбоотойгоор эмхидхэхэ гэхэн эрилтэ болоно.

3. Түрэлхи хэлэндэ, тэрэнэй үүргэдэ нурагшадай һонирхолые саг үргэлжэ дээшэлүүлжэ, тон дуратайгаар хүмүүжүүлхэ шухала. Тиигэхын тула буряад хэлэнэй баялигыг, тэрэнэй уран аргуудые – зэргэсүүлгэ, эпитет, метафора гэхэ мэтыг – хэшээлдэ хэрэглэхэ, тэдэниие нурагшадай хэлэлгэдэ хэрэглүүлжэ нургаха. Тиигэхэтээ хамта түрэлхи хэлэ заахадаа, нурагшадта гүнзэгыг, бата бэхэ эрдэм болбосорол олгохо хэрэгтэй.

4. Буряад хэлэ заахадаа, багша болбол теоретическэ асуудалнуудта тусхай анхарал хандуулха: абяанай болон үгын шүүмжэлэлдэ, үгын бүридэлдэ, хэлэлгын хубинуудта, мэдүүлэл соохи үгэнүүдэй холболгодо, мэдүүлэлэй байгуулгада, бэшэгэй дүримүүдтэ, сэглэлтын тэмдэгүүдтэ гэхэ мэтэ. Нурагшадай теоретическэ мэдэсэнүүдые элдэб янзын шүүлбэри хэхэдэ элирүүлхэ.

5. Багшын шухала зорилгонуудай нэгэниинь хадаа нурагшадые алдуугүйгөөр, зүбөөр бэшүүлжэ нургаха болоно. Бэшэгэй дүримүүдые, сэглэлтын тэмдэгүүдые үзэхэдөө, нурагшад зүбөөр ойлгоод, тэдэнээ алдуугүйгөөр хэрэглэжэ нургаха ёһотой.

6. Түрэлхи хэлыг литературатайнь нягта холбоотойгоор зааха хэрэгтэй. Тиэхэдэ литературын хэшээлдэ үзэһэн уран зоһеолой хэлэ, найруулга, холбоо үгэнүүд, оньһон болон хошоо үгэнүүд, зэргэсүүлгэнууд, зохид мэдүүлэлнүүд, богонихон текстнүүд гэхэ мэтыг буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ үргэнөөр хэрэглэхэ шухала.

7. Түрэлхи хэлэ, литературын хэшээлнүүдтэ хэлэлгэ хүгжөөлгэдэ хараалагданхай. Тиимэһээ изложени болон сочинени бэшэлгэ, хөөрөжэ нургалга гэхэ мэтэ хүдэлмэринүүд дүүргэгдэхэ ёһотой.

8. Буряад хэлэ үзэлгэ бэшэ предметүүдые үзэлгэтэй нягта холбоотой. Буряад хэлэн дээрэ түшэглэн, ород хэлэнэй олон ойлгосонуудые нурагшадта ойлгуулжа, хоердохыг хэлэндэнь нургаха зэргэгтэй.

II. Хэлэлгэ хүгжөөлгэ.

Буряад хэлэнэй грамматика үзэлгэ хадаа нурагшадай ухаан бодолые дээшэлүүлхэ, тэдэнэй хэлэлгэ хүгжөөхэ зорилготой. Энэ хүдэлмэри бүхы хэшээлнүүдтэ бэелүүлэгдэхэ ёһотой.

Түрэлхи хэлэнэй хэшээлдэ хэлэлгэ хүгжөөлгэ хадаа иимэнууд гол шэглэлтэй байха, гэбэл:

1. Литературна хэлэндэ нургалга. Абяануудые, үгэнүүдые, мэдүүлэлнүүдые зүбөөр нэрлэхэ, үгүүлхэ, интонацитайгаар хэлэхэ, уншаха болоно. Мүн тиэхэдэ, мэдүүлэл соо хэрэглэгдэһэн үгэнүүд нуури байраяа зүбөөр олоһон, удхынгаа талаар тон тааранги байха ёһотой. Литературна хэлэндэ нурагшадые

хургажа байхадаа, багша болбол тэдэнэй нютагай хэлэнэй алдуунуудыг усаджаа байха зэргэтэй.

2. Нурагшадай үгын нөөсыг болон мэдүүлэл зохеолгыг баяжуулга. Нурагшадай уншахада, бэшгэй хүдэлмэринүүдыг дүүргэхэдэнь, хүшэр удхатай үгэнүүдыг ойлгуулжа хэрэглүүлхэ шухала. Словарна хүдэлмэри хэхэдэ, нурагшад шэнэ үгыг ажаглаха, тэрэниг словарь соо бэдэржэ, удхыг зүбөөр хэрэглэжэ, мэдүүлэл зохеожо нураха уялгатай.

3. Холбоо хэлэлгэдэ нургалга. нурагшад болбол буряад хэлэнэй грамматика үзэжэ байхадаа, упражнени дүүргэхэдэ, изложени болон сочинени бэшэхэдэ, үгэнүүдэй удхыг, тэдэнэй холбоог зүбөөр хэрэглэжэ нураха еготой. Тиэхэдэ тэдэнэр изложениин гү, али сочинениин темыг зүбөөр шүүмжэлхэ, гол удхыг зүбөөр ойлгохо, түсэб зохеохо. Тэрэнэйнгэ үндэһөөр гуримтайгаар, хэлэнэй материал хэрэглэн, зохеолгоог бэшэхэ.

Изложени гү, али сочинениин текст болбол хүмүүжүүлгын олон таладань таарахан байха еготой. Хэрбээ нурагшад дуратай темэдэ өөһэдөө изложени болон сочинени бэшэ наань, багша болбол ажал хүдэлмэридэ үнэн сэхээр хандалга, Эхэ ороной түлөө баатаршалга, үнэн сэхэ ябадал, даажа абахан юумэндэ харюусалгатайгаар хандалга гэхэ мэтэ тухай хэлэжэ үгэхэ болоно.

Нурагшадай хөөрэлгэдэ (монологическа, диалогическа) тусхай анхарал хандуулха.

Нурагша болбол харахан киногоо, уншалан номоо, хонирхоһон юумээ эли тодоор, хонирхолтойгоор хөөрөжэ шадаха еготой.

Мүн тиэхэдэ хоер нурагшад хоорондоо зохидхоноор хөөрэлдэжэ нураха уялгатай. Дээрэ хэлэгдэһэн шэглэлнүүд хадаа нурагшадыг аман болон бэшэмэл хэлэлгэдэ нургаха гэһэн зорилготой.

Хэлэлгэ хүгжөөлгэтэй уран гоер уншалга, мэдүүлэлэй интонаци ажаглалга нягта холбоотой.

4. Уран гоер уншалга. Холбоотой текстыг нурагшад уран гоер уншаха дадалтай, шадабаритай болохо еготой. Буряад хэлэнэй хэшээлдэ уранаар уншалгын дүршэлнүүдыг хүгжөөлгэдэ анхаралаа ходо табидаг байха хэрэгтэй.

Хэлэлгэ шагнаха шадабари нурагшадта хүгжөөхэ хүдэлмэри (үгэ тодоор үгүүлхэ, удаан ба түргэн үгнүүдыг илгаруулха, мэдүүлэлнүүдэй эхи ба һүүл, дуугаа шангадхаха, намдуу болгон дараха, удхын сохилто илган олохо) уранаар уншалгын хэшээлнүүдһээ уридшалан хэгдэхэ байна.

Уранаар уншалгын дүй дүршэлыг хүгжөөхэ хэрэгтэ хэлэлгын аялга (интонаци) ажаглаха аргатай болгодог синтаксисэй хэшээлнүүдыг үнгэргэхэдэ, тусгаар удха шанартай байна. Синтаксис шудалан үзэхэ зуураа, нурагшад аялга сэглэлтэ хоерой хоорондоо тудалдахагүй ушарнуудыг тодоруулан абадаг, уранаар уншаха упражненинүүдыг дүүргэдэг.

Уранаар уншалгын дүршэлнүүд буряад хэлэнэй ба литературыг хэшээлнүүдтэ саг үргэлжэ бэхижүүлэгдэхэ еготой. Тиэгхын тула холбоотой текстнүүдыг хэрэглэхэ хэрэгтэй.

Нургуулида фонетикэ шудалан үзэлгэ хадаа буряад хэлэнэй абяанай системын онсо зүйлнүүдыг харуулха, литературна үгүүлбэрийн нормыг ба зүб бэшэлгын хэдэн олон дүримүүдыг ойлгон абаха ябадалда туһалха зорилготой юм. Энэ һалбари шудалан үзөөд байхадаа, нурагшад үгэ сооһоо абяануудыг илган оложо шадаха, абяан үзэг хоерыг худхахагүй болохо еготой. Энэнь теоретическэшь, практическэшь талаһаа ехэ шухала ба орфографида амжалтатай һайнаар нурахада заатагүй хэрэгтэй арга боложо үгэнэ. Энэ зорилго бэлүүлхын тула фонетическэ разбор үргэнөөр хэрэглэхэ хэрэгтэй.

Лексикэ шудалан үзэхэдөө, буряад литературна хэлэнэй үгын баялиг тухай ойлгосог үгэжэ, тэрэниг баяжуулха гол аргуудыг харуулха зорилго табигдана.

Саашадаа лексикээр мэдээнүүд морфологи ба синтаксис шудалха үедөө, жэшээлхэдэ, ямар нэгэн хэлэлгын хубииг үзэжэ байхадаа, синонимууд, антонимуудыг

тааруулан абалга, үгын олон удхатай байдаг ушарые ажаглалга гэхэ мэтэ упражненинүүдые дүүргэхэдээ бэхижүүлэгдэнэ. Лексикээр саашанхи хүдэлмэридэ литературын хэшээлнүүдтэшье (шудалан үзэжэ байгаа зохоолой хэлэ шүүмжэлхэ зуураа) шухала үүргэ дүүргэхэ еһотой.

Үгын бүридэл ба үгын бии бололгые хургуулида үзэхэ зорилго хадаа үгын удхата хубинуудын болохо үндэһэн ба суффиксын үүргэ тухай, үгэнүүдые холбодог арга зэбсэгын болохо залгалтын үүргэ тухай ойлгосо һурагшадта үгэхэ, үгые гансал бүридэлөөрнь хубаажа шадаха бэшэ, мүн баһа ямар үгэһөө хайшан гэжэ бии болоһыень ойлгуулха, буряад хэлэнэй үгэ бии болгодог гол аргуудтайнь танилсуулха. Үгын бүридэлөөр ба үгэ бии бололгоор хэшээлнүүд практическа шэнжэтэй байха зэргэтэй.

Һурагшад синтаксис шудалан үзэхэдөө, иимэ ойлгосонуудые бата бэхээр мэдэжэ абаха еһотой: үгэнүүдэй холбоо, мэдүүлэл, мэдүүлэл доторхи үгэнүүдэй холбоо, мэдүүлэлэй шухала ба юрын гэшүүд, мэдүүлэлэй тусгаарлагдаһан гэшүүд, причастна ба деепричастна обородуудтай мэдүүлэлнүүд, юрын ба орео мэдүүлэлнүүдэй гол янзанууд. Синтаксис шудалан үзэхэ зуураа хододоо хэлэлгын интонаци ажагладаг байха хэрэгтэй юм. Эдэ ажаглалнууд сэглэлтын дүй дүршэлтэй болгохоһоо гадна, мүн баһа уранаар уншалгын дүй дүршэлтэй болохо ябадалда ехэ удха шанартай байна.

Тодорхойлолго ба дүрим дээрэ хүдэлмэрилэлгэ грамматикын хэшээлнүүдтэ ехэхэн һуури эзэлнэ. Грамматикын тодорхойлогонуудые ба дүримүүдые сээжэлдэхэ гэдэн зорилготой бэшэшье һаань, тэдэниие сохом тодоор, удхыень ойлгожо, найруулан хэлэхэ эрилтэ һурагшадта табиха.

Грамматикын хэшээлнүүдтэ багша грамматическа шэнжэнүүдэй классификацие сээжэлдүүлхэ, механическаар дабтаха еһогүй юм. Шудалан үзэжэ байгаа грамматическа категоринуудай гол шухала илгаануудые ойлгон, тэдэнэй хоорондох идли ба ондоо зүйлнүүдыень мэдэжэ абаха зорилго табигдана. Хэлэнэй материал шүүмжэлдээ, грамматикаар мэдэхэ болоһон теоретическэ мэдэсээ һурагшад өөһэдөө хэрэглэжэ, шудалан үзэхэнөө хамтадхаха ба гуримшуулха юм. Эдэ бүгэдэ хадаа программа соо хараалагдаһан грамматическа дүримүүдые бата бэхээр ойлгуулха хүдэлмэрийн гол удхань болоно.

Грамматикын һалбаринуудай (морфологи ба синтаксисэй) хоорондох ирилсаа холбоо ехэ хододоо хараада абаха гэшэ айхабтар шухала юм: морфологи шудалан үзэхэ зуураа, синтаксисэй материал (сэглэлтын дүримүүдые), харин синтаксис шудалан үзэхэ зуураа, морфологээр гол мэдээнүүдые (бэшэгэй дүримүүдые), дабталсаха хэрэгтэй.

Мүн тэрэшэлэн фонетикэ болон лексикэтэй грамматикын ирилсаа холбоо хараада абтагдадаг байха еһотой. Үгэнүүдые морфемэнүүдтэнь һалган хубаахадаа, үзэгэй абьян, үгын бүридэлые хараадаа абалсаха хэрэгтэй.

Грамматика шудалан үзэлгэ зүб бэшэлгын (орфографиин ба пунктуациин) дүримүүдтэй илангаяа нягта холболдоно. Тийбэшье гансал орфографиин ба пунктуациин дүримүүдые миил мэдэхэдээ, зүбөөр, алдуугүйгөөр бэшэдэг болодоггүй гэшэ.

Энээнһээ гадна, шалгахань бэрхэтэй орфограммануудтай үгэнүүдые зүб бэшэлгын дүримүүдые хэрэглэхэ талаар үдэр бүрийн хүдэлмэри ябуулха хэрэгтэй. Энэ хүдэлмэри ябуулжа байхадаа, элдэб түрэлэй диктант, грамматико-орфографическа шэнжэтэй упражненинүүдые хэрэглэхэ. Зүб бэшэлгын гол дүримууд дээрэ һурагшад ай анхаралые онсолон хандуулха гол шухала. Бэшэмэл хүдэлмэринүүдые сэгнэхэдээ, орфографическа ба пунктуационно ехэ ба бага алдуунуудые илгаруулха хэрэгтэй.

Грамматикаар ба зүб бэшэлгээр хэшээлнүүдые үнгэргэхэдөө, һурагшад айнгаа хэлэлгэ хүгжөөлгэтэй, үгэ хэлэнэйн баяжуулгатай, литературна хэлэнэй нормонуудые ба уранаар уншалгын дүршэлнүүдые ойлгожо абалгатай шадаал һаа холбуулха хэрэгтэй. Энэ зорилгоор грамматикын ба зүб бэшэлгын хэшээлнүүдтэ элдэб упражненинүүдые, жэшээлхэдэ, үгын холбуулалануудые, тусхай темэдэ (тэрэ тоодо зурагааршые) мэдүүлэлнүүдые, түшэг болохо үгэнүүдээр текст зохоолго, грамматико-стилистическэ даабаринуудтайгаар хэмжээгээрэ багашаг найруулга, үгтэһэн жэшээгээр хэрэгэй

саархануудые (жэшээлхэдэ, гуйлта, мэдүүлгэ, найдалга, үнэмшэлгэ, расписка, гэхэ мэтэ) бэшэжэ һураха еһотой.

IV. Һурагшадые эдэбхитэйгээр һурахыень һуралга.

Һурагшадай материалаа ойлгон абалгыё эдэбхитэй болохо арга методүүдые хэрэглэхэ, хэлэ шудалан үзэлгыё һонирхолтой болгохо хэрэгтэй.

Эндэһээ уламжалан буряад хэлэ шудалха хэшээлнүүдэй шухала хэрэгтэйе, үгэ хэлэнэйнгээ улам бүри баян боложо байһыень, уранаар уншаха дүй дүршэлэйнгээ улам бүри һайжаржа байһыень, холбоо хэлэлгынгээ хүгжэжэ байһыень һурагшад өөһэдөө мэдэхэ еһотой. Эндэ элдэб грамматическа наадануудые хэрэглэлгэ хадаа һурагшадай хэлээр һонирхохо ябадалда туһа боложо үгэхэ.

Хэрбээ һурагшад багшынгаа хэлэһыё шагнаад, шудалан үзэһэнөө һэргэг дабтаад, мүн грамматикын дүримүүдые ажагладаг, тэдэнэйнгээ ушар удхыень ойлгодог, зэргэсүүлдэг, мэдэжэ абаһанаа бодото хэрэг дээрэ хэрэглэдэг боложо байбал, тэдэнэр түрэлхи хэлэе бүри һайнаар мэдэдэг болохо. Һурагшадые хүдэлгэжэ, өөрын дүршэлтэй болгохо шухала. Эндэ хамагай түрүүн һургуулийн учебнигүүд ба элдэб словарьнууд хэрэглэгдэхэ байна. Гадна тэдэниё түсэб зохоожо, уншаһанаа түсэбэй ёһоор хөөрөжэ үгэхэ, учебник сооһоо хэрэгтэй материалаа илган абаха, таблица зохоохо гэхэ мэтэ һургаха хэрэгтэй.

Һурагшадые эдэбхитэй болгохо хэрэгтэ техническэ элдэб хэрэгсэлнүүдые ашаглан хэрэглэхэ туһатай байха. Һурагшад хараһан кинофильмын үндэһөөр аман ба бэшэмэл изложени ба сочинени бэлдэхэ, темэнүүдые гарахадаа, электронно ном хэрэглэжэ байха.

V. Хэшээлһээ гадуур хүдэлмэри. Буряад хэлэ ойлгожо абалгада хэшээлнүүдэй хажуугаар хэшээлээ гадуур хүдэлмэри ехэ үүргэ дүүргэхэ еһотой.

Хэшээлһээ гадуурхи элдэб хэшээлнүүд хадаа түрэлхи хэлэндэ һурагшадай һонирхол дээшэлүүлхэ, хэлэлгынь һайжаруулха, эрдэм мэдэсыень үргэдхэхэ ба гүнзэгырүүлхэ зорилготой юм. Эдэ хүдэлмэринүүдэй удхань ба түхэл маягынь һургуули бүхэнэй бодото байдал дээрэһээ дулдыдан тодорхойлогдоно.

Һурагшадай зохоохо абьяас элирүүлхэ ба хүгжөөхэ, уран зохеолой ажалда хабаадалсаха талаар хэшээлээ гадуур хүдэлмэринүүд ехэ туһатай. Грамматическа нааданууд хүмүүжүүлхэ ба юумэ ойлгон абаха ябадалда туһа хүргэнэ. Эндэ нааданай оньһон үгэнүүдые, грамматическа лото, ребус, чайнворд, кроссворд, синквейн гэхэ мэтэ һурагшадаар зохоолгожо болоно.

Хэшээлһээ гадуур хүдэлмэри элдэб янзын байха ушартай: кружогууд, бүлгэмүүд, конкурсууд ба олимпиаданууд, тусхай темэдэ зорюулһан үдэшэнүүд, буряад хэлэнэй булан байгуудга, буряад хэлэндэ хэлэнэй эрдэмтэдтэ, һурагшадай хэлэлгын хүгжөөлгэдэ зорюулһан тусхай ханын һонин гаргалга, телевизор ба радиодамжуулга хараад ба шагнаад, тэрэнэ шүүмжэлэн хэлсэлгэ, янза бүрийн проект табилга г.м. байжа болоно.

Учебно - методический комплекс

Класс	Учебники	Авторы	Год издания
5	Буряад хэлэн	Б.Б.Будаин, Б.Б. Гомбоев С.Г. Будаин	Улан-Удэ, «Бэлиг»,2008
5	Буряад литература	С.Д.Будаев Ц.С.Жанчипова Д.Х.Митупова	,Улан-Удэ, «Бэлиг»,2014
6	Буряад хэлэн	О.Ш. Цыремпилова Ц.С.Жанчипова.	Улан-Удэ,«Бэлиг», 2013

6	Буряад литература 1-дэхи ба 2-дохи хубинууд.	Ж..Ц.Жамбуева Ц.Б.Цыренова О.В.Цыцыкова.	Улан-Удэ, «Бэлиг», 2014.
9	Буряад хэлэн	В.Д. Патаева О-Х. Н. Нанзанова	Улан-Удэ, «Бэлиг», 2012.
9	Хрестомати	С.Ж.Балданов Х. М.Жамьянэ	Улан-Удэ, «Буряадай номой хэблэл», 1993 г.
6-7	«Булагай эхин»	Батуева М. Ш. Цыренова Ц.Б.	Улан-Удэ, «Бэлиг», 2008 г.
9	Класчаа гадуур уншаха ном.	Цыденов Б-С. Ц. Цыдыпова Б.Д.	Улан-Удэ, «Бэлиг», 2008 г.
10	Хрестомати Алтан гадаһан	Махатов В. Б. Цыденова Х. Т.	Улан-Удэ, «Бэлиг», 2008 г.
11	Мүнөө үеын буряад уран зохеол Хрестомати	Осорова С. Т.	Улан-Удэ, «Бэлиг», 2010 г.

5-дахи класс

Буряад хэлэнэй, тэрэниие шэнжэлдэг эрдэм ухаанай хүгжэлтые хараадаа абан, Россин эрдэм хуралсалай түсэбые баримталан, мүнөө үедэ хэрэглэгдэдэг программын үндэһөөр «Буряад хэлэнэй» стандартда тааруулан, энэ программа зохёогдоо. Энэ программын ёһоор буряад хэлэ зааж байһан багшанарай урда иимэ шухала эрилтэнүүд табигдана:

а) Нурагшадай эрдэм мэдэсын эрилтэнүүдэй стандарт ба программа шудалжа, багша буряад хэлэ заалгыг түсэблэхэ.

б) Класс бүхэндэ нурагшадай мэдэсэ шадабариин хэмжээг элирүүлхэ зорилготойгоор шалгалтын хүдэлмэринүүдыг үнгэргэжэ, хуралсалай жэл соо хэхэ ажалаа багсаан эмхидхэхэ.

в) 2006 ондо гараһан «Буряад хэлэнэй сахим нураха ном» доторхи материалнуудыг хэшээлдээ хэрэглэхэ.

2018-2019 хуралсалай жэлдэ 5-дахи классай нурагшад Б.Б. Будаинай, Б.Б. Гомбоевой, С.Г. Будаинай хүтэлбэри доро зохёогдохон номоор хүдэлнэ. Энэ номой онсо шэнжэ гэхэдэ, нурагшадай өөһэдөө ажаглаха, тайлбарилха текстнүүд, нэмэлтэ даабари, асуудалнууд, һонирхолтой мэдээсэлнүүд, холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгын даабаринууд олоор үгтөөтэй. Эдэ даабаринууд нурагшадай һонирхол түрүүлхэ, ухаан бодолын гүйлгэхэ, сэдхэл хүдэлгэхэ, өөһэдөө, бэеэ даажа хүдэлхэ шадабариинь хүгжөөхэ зорилготой. Грамматикийн нэрэ томьёнууд гол түлэб буряадшалагдаа.

Программаар 5-дахи классга 105 час үгтэнэ, неделидэ - 3 час. Нурагшад зүбөөр фонетическэ, лексическэ шүүлбэри хэжэ нураха, зүб бэшэлгын дүримүүдыг хэрэглэжэ шадаха ёһотой.

Шухала шадабари ба дадалнууд.

Нурагшад 5-дахи класс дүүргэхэдэ, иимэнүүд шадабари ба дадалтай болохо ёһотой:

Үгэ соохи үзэгүүд ба абяануудыг зүбөөр илгаруулха, шүүлбэрилхэ, үгэнүүдыг бүридэлөөрнэ, мэдүүлэлнүүдыг байгуулгаарнэ шүүмжэлхэ, юрын ба орео мэдүүлэлнүүдыг зохохо, буряад болон абтаһан үгэнүүдэй бэшэгэй дүрим мэдэхэ, тэрэниие баримталан, үгэнүүдыг болон мэдүүлэлнүүдыг зүб үгүүлхэ, бэшэхэ, юрэ хөөрэнэ, бодомжолһон, зураглаһан найруулгануудыг бэшэхэ түсэб табижа шадаха.

Программын бүридэл.

1. Хэлэн тухай тобшо ойлгосо
2. Эхин классуудта үзэһэнөө дабталга
3. Фонетикэ, графика, орфоэпи, бэшэгэй дүрим
4. Лексикологи
5. Үгын бүридэл
6. Синтаксис
7. Дабталга
8. Холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэ

Программын удха

1. Хэлэн тухай тобшо ойлгосо. (2ч)

Литературна буряад хэлэн. Хэлэнэй үүргэ. Нютаг хэлэнүүд.

2. Эхин клесуудта үзэһэнөө дабталга. (5ч)

Абяан ба үзэгүүд. Аялган ба хашалган үзэгүүд. Түргэн ба удаан аялганууд. Дифтонгнууд ба йотированна аялганууд.

Хэлэлгын хубинууд: юумэнэй нэрэ, үйлэ үгэ, тэмдэгэй нэрэ.

Юрэ хөөрэнэ, асууһан ба идхаһан мэдүүлэлнүүдыг зүбөөр бэшэлгэ.

3. Фонетикэ, графика, орфоэпи, бэшэгэй дүрим. (30ч)

Буряад хэлэнэй алфавит. Хэлэлгын абяанууд. Аялган абяануудай илгаа:эрэ,эмэ,эрсэ. Түргэн, удаан аялганууд, дифтонгнууд.Аялгануудай тааралдал, һубарил, нугарал. Аялгануудые зүб бэшэлгэ. Ээ, эй, уй,үй, ы, э, и аялгануудые бэшэхэ дүримүүд.

Хашалганууд, тэдэнэй илгаа: хонгео ба бүдэхи хашалганууд. Хатуу ба зөөлэн хашалганууд. Йотированна аялганууд. Фонетическэ шүүлбэри. Буряад хэлэнэй орфоэпи. Орфоэпиин гол дүримүүд, хэлэлгын абяануудые, үгэнүүдые ба тэдэнэй дүрсэнүүдые, абтаһан үгэнүүдые зүбөөр үгүүлэлгэ. Илгаһан ь тэмдэг. Үе, үгэ нүүлгэлгэ.

Абтаһан үгэнүүдые зүб бэшэлгэ. Буряадаар бэшэгдэдэг абтаһан үгэнүүд. Абтаһан үгэнүүдэй һүүлэйн аялгание буряадшалан бэшэхэ дүрим. Орфографическа толи хэрэглэлгэ.

4. Лексикологи. (15ч)

Буряад хэлэнэй үгын баялиг. Олон удхатай үгэнүүд ба омонимууд. Сэхэ ба шэлжэһэн удха. Синонимууд ба антонимууд Үндэһэн буряад, ондоо хэлэнһээ абтаһан үгэнүүд. Мэргэжэлтэдэй үгэнүүд. Нютаг үгэнүүд. Уласхоорондын үгэнүүд. Буряад хэлэнэй толинууд.

5. Үгын бүридэл ба үгын бии бололго. (15ч)

Үндэһэн. Үгын һуури.Үгын залгабари ба залгалта. Залгабаринуудай хүсөөр үгэнүүдэй бии бололго. Ороо ба хуряамжалһан үгэнүүд. Тэдэниие зүб бэшэлгэ. Үгэтэй суг бэшэгдэдэг зүйр үгэнүүд. Анхан һууриин дундахи тодо бэшэ аялгануудые зүб бэшэлгэ. Үгын бүридэлөөр шүүлбэри.

6. Синтаксис, хоолойн аялга ба сэглэлтын тэмдэгүүд. (15ч)

Холбуулал. Холбуулалай гол ба дулдыданги үгэнүүд. Мэдүүлэл. Хэлэгдэһэн зорилгоороо мэдүүлэлнүүдэй илгаа:юрэ хөөрэхэн, асууһан , идхаһан. Аянгалгаараа мэдүүлэлнүүдэй илгаа: шангадхаһан ба шангадхаагүй, тэдэнэй аянгалга. Мэдүүлэлэй шухала гэшүүд: нэрлүүлэгшэ ба хэлэгшэ. Мэдүүлэлэй юрын гэшүүд: нэмэлтэ, элирхэйлэгшэ, ушарлагша.Хуряангы ба дэлгэрэнгы мэдүүлэлнүүд. Нэгэ түрэл гэшүүдтэй мэдүүлэл, тэрэнэй сэглэлтын тэмдэгүүд ба аялга. Хандалга, тэрэнэй сэглэлтын тэмдэгүүд ба аялга. Причастна ба деепричастна дахуулалнуудтай мэдүүлэлнүүд, тэдэнэй аялга .Үгэ андалдалга (диалог), сэглэлтын тэмдэгүүд. Текст. Хэлэлгын янзанууд: юрэ хөөрэлгэ, зураглалга, бодомжолго.

7. Дабталга. (5ч)

Абяан үзэг хоорондохи илгаа. Аялган ба хашалган абяанууд. Синонимуудые, антонимуудые, олон удхата үгэнүүдые, омонимуудые мэдүүлэл соо хэрэглэлгэ. Мэдүүлэлэй шухала ба юрын гэшүүд. Нэгэ түрэл гэшүүдтэй мэдүүлэл.

8. Холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэ.

Текст ба тэрэнэй хубинууд тухай ойлгосо үгэхэ. Юрын түсэб. Текстын гол бодол , сэдэб элирүүлэлгэ. Хэлэлгын найруулга тухай ойлгосо.

Яряанай хэлэнэй ба уран зохёолой хэлэнэй найруулга тухай юрэнхы мэдээн. Юрэ хөөрэлгэ, зураглал ба бодомжололго бэшэлгын янзануудта хүдэлмэринүүдые үнгэргэлгэ.

Үзэжэ байһан литературна зохёолоор, кинофильмын, радио болон телдамжуулгын удхаар өөрынгөө һанамжа, бодомжолгл юрэ хөөрэхэн удхатай дэлгэрэнгы изложени зохёолго ба бэшэлгэ.

Өөрынгөө ябадалда болоһон ямар нэгэн ушарал тухай, мүн зураг хаража, сочинени бэшэлгэ (жэшээн: “Зунай амаралтын нэгэ үдэр”, “Манай экскурси” г.м.).

Юрэ хөөрэхэн текстын ямар нэгэ хубидань хуряангы изложени бэшэлгэ.

Ямар нэгэ юумые гү, али амитаниие тодорхойлон бэшэхэн юрэ хөөрэхэн текстээр дэлгэрэнгы изложени.

Богонихон мэдүүлэлнүүдһээ бүридэһэн бишыхан рассказые ород хэлэнһээ буряад хэлэндэ оршуулга.

Зураг хэрэглэжэ гү, али өөрынгөө ажабайдалда болоһон үйлэ хэрэгүүд тухай зохеолго бэшэлгэ. Уншаһан зохёолдо табигдаһан асуудалнуудта харюу бэшэлгэ.

Найруулга, зохеолнууды бэшэлгэ.

6 класс

Нургуулиин шухала зорилгонь хадаа ургажа ябаа үетэндэ эрдэм болбосоролой үндэһэ нууриие гүзэгыгөөр ба бата бэхээр үгэхэ, тэдэниие практика дээрэ хэрэглэхэ дадалтай ба шадабаритай болгохо. Мүнөө үедэ бүхы Буряад республикын гүрэнэй нургуулинуудта түрэлхи хэлээ, буряад арадайнгаа оюун бодол, ёһо заншал, соёл гэгээрэлые нэргээхэ, хүгжөөхэ, дэлгэрүүлхэ талаар ехэ ажал ябуулагдана. Тиимэһээ буряад хэлэнэй багшанарай урда табигдаһан шухала зорилгонууды тоолобол иимэ:

- нурагшадые Буряад республикын гүрэнэй аман ба бэшэгэй хэлэтэй болгохо;
- ниитын болон ажахын хэрэгтэ түрэлхи хэлээ хэрэглүүлжэ нургаха;

- арадайнгаа түүхэ, аман зохёолойнь баялиг, ёһо заншал, соёл болбосорол – эдэ бүгэдэндэ түшэглэн, тэдэниие нургажа, хүгжөөжэ, хүмүүжүүлжэ, буряад үндэһэ яһатанай гүнзэгы мэдэрэл бүрилдүүлхэ.

Тус зорилгонуудһаа дулдыдан буряад хэлэ заажа байһан багшанарай урда иимэ шухала эрилтэнүүд табигдана:

1. Нэн түрүүн багша өөрөө зааһан предметээрэ эрдэм мэдэсэтэй, буряад хэлэнэй саашанхи хүгжэлтын гол зорилгонууды гүнзэгыгөөр ойлгохо.

2. Нурагшадай эрдэм мэдэсын эрилтэнүүдэй стандарт ба программа шудалжа, багша буряад хэлэ заалгы бэсблэхэ.

3. Нурагсалай жэлэй эхиндэ багша класс бүхэндэ нурагшадай мэдэсэ шадабариие шалгажа, янза бүрийн шалгалтын хүдэлмэринүүдые үнгэргэхэ. Эндэһээ уламжалан, багша класс бүхэндэ нурагша бүхэнтэй нурагсалай жэл соо хэхэ ажалаа багсаан эмхидхэхэ.

4. Нурагшадые нургаха, хүгжөөхэ зорилгонууд буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ нягта холбоотойгоор элдэб олон онол аргуудуудар үнгэргэхэ. 2006 ондо гараһан электрон ном «Буряад хэлэнэй сахим нураха ном» доторнь тон баян, хэрэгтэй материалнууды зүбөөр тааруулан хэрэглэхэ.\

Тус программ хадаа Россиин Федерациин нурагсалай министерствын тогтоолнууд дээрэ үндэһэлжэ зохоогдоһон, творческо хэрэглэхэ удхатайгаар байгуулагдаһан программа.

6-дахы класста программын ёһоор буряад хэлээр жэлдэ 105 час үгтэнэ. Энэ программа творческо шэглэлтэй, ухаагаа гүйлгэхэ ехэ олон дааба ри, хэлэ хүгжөөлгын хүдэлмэри олоор үгтөө. Энэ жэлдэ авторнууд О. Ш. Цыремпиловагай, Ц. С. Жанчиповагай «Буряад хэлэн - 6-дахы класс» гэхэн номоор нурагсалай материал үзэгдэхөөр бэсблэгдөө. Гол темэнь: морфологи, хэлэлгын хубинуудай онсо шэнжэнүүдтэй танилсалга. Шэнэ ном онсо һонирхолтой, творческо даабаринуудтай, нурагшадай өөһэдөө шудалха юумэнүүд олон.

Шухала шадабари ба дадалнууд

Нурагшад 6-дахы класс дүүргэхэдэ, иимэнүүд шадабари ба дадалтай болохо ёһотой:

1-5-дахы классудта үзэһэн хүшэр үгэнүүдэй зүб бэшэлгын дүримүүды мэдэхэ, толи хэрэглэжэ, алдуу гаргахаар орфограммануудай тайлбари хэжэ шадаха.

Юумэнэй, тэмдэгэй, тоогой ба түлөөнэй нэрэнүүдэй, дайбар үгэнүүдэй грамматическа шэнжэнүүды эли тодоор мэдэхэ, хэлэлгэдэ зүбөөр хэрэглэжэ шадаха.

Юрын ба орёо түсэб табиха. Зохёолго бэшэхэ материалаа суглуулха, зүбөөр һанал бодолоо удаа дараалан бэшэхэ шадабаритай болохо.

Байгааһин үзэгдэл, һонирхолтой ушар, уран зохёолой гү, али бодото геройн сэдхэлэй байдал г.м. зураглаһан, бодомжолһон, юрэ хөөрэхэн үгүүлэл бэшэжэ шадаха.

Нурагшад ай аман хэлэлгэ тодо, зүб дикцитэй, хоолойн аялгаар (интонаци) авторай гү, али өөрынгөө һанал бодол зүбөөр дамжуулжа шадаха.

7 класс

7-дохи класста программын ёһоор неделидэ 2 час, жэлдэ 68 час үгтэнэ. Энэ программа Россиин эрдэм һуралсалай түсэбые баримталан, мүнөө үедэ хэрэглэгдэдэг программын үндэһөөр «Буряад хэлэнэй» стандартда тааруулан, 2008 ондо зохёогдоһон туршалгын программа дээрэ табигдаба.

Гол темэ: глагол болоно (30 час), саашаа бээ даагаагүй хэлэлгын хубинууд: союз, междомети, дахуул үгэ, частицанууд.

Гол зорилго хадаа: нурагшадта эдэ темэнүүдые гүнзэгыгөөр ба бата бэхээр үгэхэ, тэдэниие практика дээрэ хэрэглэхэ дадалтай ба шадабаритай болгохо.

7 класста морфологи заахадаа синтаксис дээрэ үндэһэлжэ, тэрэнтэй нягта холбоотойгоор зааха. Тиихэдэ мэдүүлэл соо үгтэһэн хэлэлгын хубинуудай хоорондохи холбоо, бээ бээһээ дулдыданги байһые ойлгуулха.

нурагшад зүбөөр морфологическа, синтаксическа шүүлбэри хэжэ нураха ёһотой. Мэдүүлэл сооһоо зүбөөр глаголнуудые оложо, түхэлнүүдыень зүб элирүүлжэ шадаха хэрэгтэй. Тиихэдэ глаголнуудые зүбөөр хэрэглэн, удхатай уран гоё мэдүүлэлнүүдые зохёожо нургаха зэргэтэй.

Шухала зорилгонуудай нэгэниинь хадаа нурагшадые алдуугүйгөөр, зүбөөр бэшүүлжэ нургаха болоно. Бээ даагаагүй хэлэлгын хубинуудые үзэхэдөө хоорондонь нягта холбоотой байхаарнь үзэгдэнэ. Мэдүүлэл соо ороходоо ямар үүргэтэйб, яаж илгаруулхаб, зүбөөр бэшэлгэдэ онсо анхарал хандуулха.

7 –дохи класста холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэдэ 10 час хараалагданхай. Зохёолой стиль юун гээшэб гэжэ ойлгосо үгэхэ. Тиихэдэ нурагшад буряад хэлэнэй грамматика үзэжэ байгаа хадаа упражнени дүүргэхэдэ, изложени болон сочинени, геройнуудта характеристикэ бэшэхэдэ үгэнүүдэй удхые, тэдэний холбоо хэрэглэжэ нураха ёһотой. Тиихэдэ тэдэнэр изложени гү, али сочинениин темые зүбөөр шүүмжэлжэ, гол удхыень зүбөөр ойлгохо. Тэрэнэйгээ үндэһөөр нэгэ гуримтатайгаар хэлэнэй материал хэрэглэн, зохёолгоёо бэшэхэ.

Шухала шадабари ба дадал

1. нурагшад өөһэндэньгөө хэлэлгэдэ олон янзын глаголнуудые зүбөөр хэрэглэжэ нураха.
2. Причастна ба деепричастна обородуудтай мэдүүлэлнүүдые хэлэлгэдэ хэрэглэхэ.
3. Тула, түлөө гэжэ дахуул үгэнүүдые хэлэлгэдэ зүбөөр хэрэглэжэ нураха.
4. Дүтэрхы удхатай союзуудые зүбөөр хэрэглэхэ.
5. Частицануудай илгаануудые мэдэхэ. Зүбөөр хэрэглэжэ нураха.
6. Междометинуудые хэлэлгэдэ зүбөөр хэрэглэхэ.

Программын байгуулга ба удха. VII класс (68 час)

Дабталга (6 час)

Юумэнэй нэрын морфологическа шанар шэнжэнүүд. Юумэнэй ба түлөөнэй нэрэнүүдэй нюурта, өөртэ хамаадал. Шанарта ба харилсаата тэмдэгэй нэрэнүүдэй илгаа. Тоогой нэрэнүүдые хэлэлгэдэ хэрэглэлгэ.

Дайбар үгэнүүдэй үйлэ, шанар тодорхойлолго. Тэдэниие мэдүүлэлнүүд соо хэрэглэлгэ.

Үгүүлэл(3 час).

Үгүүлэл, тэрэнэй янзанууд: зураглалга, юрэ хөөрэлгэ, бодомжолго. Үзэһэн текст ба тэрэнэй хубинуудые элирүүлгэ, даабаринуудые дүүргэлгэ.

Үйлэ үгэ. (31 час).)

Эхин класста үйлэ үгэ тухай үзэһэнөө дабталга.

Үйлэ үгын удха. Тэрэнэй морфологическа шэнжэнүүд ба синтаксическа үүргэ. Үйлэ үгы мэдүүлэлэй хэлэгшэ болгон хэрэглэлгэ.

Үйлэ үгын нуури. Үйлэ үгын мэдүүлһэн, хандаһан, причастна, деепричастна түлэбүүд. Үйлэ үгын нюурай зүйр үгэнүүдые абалга. Үйлэ үгын би бололго.

Причастинуудай зохилдол, хамаадал.

Причастна ба деепричастна дахуулалнуудтай мэдүүлэлнүүд. Тэдэний сэглэлтын тэмдэгүүд (юрэнхы ойлгосо). Туһалагша үйлэ үгэнүүд.

Элдэб янзын үйлэ үгэнүүдые, причастна болон деепричастна дахуулалнуудтай мэдүүлэлнүүдые хэлэлгэдэ зүбөөр хэрэглэлгэ. Үйлэ үгэ-синонимуудые хэлэлгэдэ олоор хэрэглэжэ нуралга.

Дохуул үгэ (7 час)

Тухалагша хэлэлгын хубинууд тухай юрэнхы ойлгосо.
Дахуул үгэнүүд тухай ойлгосо.
Дахуул үгэнүүдэй бии бололго.
Дахуул үгэнүүдэй дахаһан үгынгөө залгалтанууды абалга.

Холболто (6 час)

Холболто тухай ойлгосо. Юрын ба бүридэмэл холболтонууд.
Ниилэлдүүлһэн ба дахалдуулһан холболтонууд тухай ойлгосо.
Дүтэрхы удхатай холболтонууды хэрэглэхэ шадабаритай болголго.

Зүйр үгэ (5 час)

Зүйр үгэнүүд тухай ойлгосо, тэдэнэй илгарал.
Зүйр үгэнүүды хамаатай үгэтэйн сугтань ба амяаран бэшэхэ дүрим.
Нюурай зүйр үгэнүүды зүбөөр хэрэглэн, хамаатай үгынь хойно залгалга.
Зүйр үгэнүүды хэлэлгэдээ зүбөөр хэрэглэлгэ.

Аянгалһан үгэ(6 час)

Аянгалһан үгэнүүдэй удха, тэдэнэй хэлэлгэ соохи үүргэ.
Абья дууряаһан үгэнүүд.
Аянгалһан үгэнүүды хоолойн аялгаар илгалга. Аянгалһан үгэнүүдэй хойно запятой ба шангадхалай тэмдэг хэрэглэлгэ.
Аянгалһан үгэнүүды хэлэлгэдээ зүбөөр хэрэглэлгэ.

Жэлэй һүүлдэ дабталга (6 час)

Үйлэ үгэнүүдэй синтаксическа үүргэ.
Причастна ба деепричастна дахуулалнуудтай мэдүүлэлнүүд. Тэдэниие хэлэлгэдэ зүбөөр хэрэглэлгэ;
нугалбаритайгаар хэлэлгэ, уншалга. Дахуул үгэнүүды зүбөөр хэрэглэлгэ. Нюурай зүйр үгэнүүды дабталга. Аянгалһан үгэнүүдтэй мэдүүлэлнүүды зүбөөр хэлэлгэ ба уншалга.

Шухала шадабари ба дадалнууд

һурагшад 7-дохи класс дүүргэхэдээ, иимэнүүд шадабари ба дадалтай болохо ёһотой:
хэлэлгэдээ олон янзын үйлэ үгэнүүды зүбөөр хэрэглэжэ һураха;
причастна ба деепричастна дахуулалнуудтай мэдүүлэлнүүды хэлэлгэдээ хэрэглэхэ;
дүтэрхы удхатай холболтонууды зүбөөр хэрэглэхэ;
зүйр үгэнүүдэй илгаанууды мэдэхэ, зүбөөр хэрэглэжэ һураха;
аянгалһан үгэнүүды хэлэлгэдээ зүбөөр хэрэглэхэ.

8 класс

Түрэлхи хэлэ үзэлгэ хадаа оршон тойронхи ажабайдалы ойлгоходонь, мүн ород хэлэ болон бэшэшье предметүүды үзэхэ хэрэгтэнь ехэ туһа хүргэдэг. Гадна һурагшадые болбосоруулха, хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ туһалха арга боломжотой. Ушар тиимэһээ түрэлхи хэлэнэй үүргы саашань улам дээшлүүлхэ, энэ предметэй заалгы, хэшээл бүхэнэй үрэ дүнгы һайжаруулха шухала.

Буриад хэлэнэй, тэрэниие шэнжэлдэг эрдэм ухаанай хүгжэлты хараадаа абан, Россиин эрдэм һуралсалай түсэбы баримталан, мүнөө үедэ хэрэглэгдэдэг программын үндэһөөр «Буриад хэлэнэй» стандартда тааруулан VIII классай буриад хэлэнэй программа табигдаба.

VIII классай буриад хэлэнэй программа соо буриад хэшээлэй гол удха болон шухала шэглэлнүүд хараалагдана. Эдэ шэглэлнүүдэй тон шухалань хадаа һургалга хүмүүжүүлгэ хоёрые түрэлхи хэлэнэй хэшээлнүүдтэ нягта холбоотойгоор эмхидхэхэ гэдэн эрилтэ болоно. һурагшадай материалаа ойлгон абалгы едэбхитэй болгохо арга методүүды хэрэглэхэ, хэлэ шудалан үзэлгы һонирхолтой болгохо хэрэгтэй. һурагшадые хүдэлгэжэ, өөрын дүршэлтэй болгохо шухала: эндэ хамагай түрүүн һургуулийн учебнигүүд ба элдэб словарьнууд хэрэглэдэхэ байна. Мүн тиихэдэ һурагшадые едэбхитэй болгохо хэрэгтэ техническэ элдэб хэрэгсэлнүүды ашаглан хэрэглэхэ шухала.

Программын зорилгонууд:

Түрэлхи хэлэндэ, тэрэнэй үүргэдэ һурагшадай һонирхолы саг үргэлжэ дээшлүүлжэ, тон дуратайгаар хүмүүжүүлхэ шухала. Тиигэхын тула буриад хэлэнэй баялигы, тэрэнэй уран аргууды – зэргэсүүлгэ, эпитет, метафора гэхэ мэты – хэшээлдээ хэрэглэхэ, тэдэниие һурагшадай хэлэлгэдэ хэрэглүүлжэ һургаха. Тиигэхэтээ хамта түрэлхи хэлэ заахадаа, һурагшадта гүнзгы, бата бэхи эрдэм болбосорол олгохо хэрэгтэй.

Буряад хэлэ заахадаа, багша болбол теоретическэ асуудалнуудта тусхай анхарал хандуулха, хурагшадай теоретическэ мэдэсэнүүдые элдэб янзын шүүлбэри хэхэдээ элирүүлхэ.

Түрэлхи хэлые литературатайнь, мүн баһа бэшэ предметүүдтэй нягта холбоотойгоор зааха хэрэгтэй, тиихэдээ литературын хэшээлдэ үзэһэн уран зохиолой хэлэ, бэшэ предметүүдэй олон ондоо ойлгосонуудые буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ үргэнөөр хэрэглэхэ хэрэгтэй.

Түрэлхи хэлэнэй хэшээлдэ хэлэлгэ хүгжөөлгэ хадаа иимэнүүд гол шэглэлтэй:

- ✓ литературна хэлэндэ хургалга;
- ✓ хурагшадай үгын нөөсые болон мэдүүлэл зэхөөлгые баяжуулга;
- ✓ холбоо хэлэлгэдэ хуралга;
- ✓ уран гоёор уншалга да хургалга;

VIII классай буряад хэлэнэй программын бүридэл ба байгуулга:

- Дабталга
- Холбоо үгэнүүд
- Мэдүүлэлнүүд
- Мэдүүлэлэй шухала гэшүүд
- Мэдүүлэлэй юрын гэшүүд
- Нэгэ түрэл гэшүүдтэй мэдүүлэлнүүд
- Хандалгатай, оролто үгэнүүдтэй, междометинүүдтэй мэдүүлэлнүүд
- Тусгаарлагдаһан гэшүүдтэй мэдүүлэлнүүд
- Обороудуудтай мэдүүлэлнүүд
- Сэхэ ба өөршэлэн хэлэлгэ
- Дабталга
- Холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэ

хуралсалай үзэхэ саг: долоон хоногто 2 час (жэлдэ 70 час)

VIII классай буряад хэлэнэй программа жэлэй 70 час (долоон хоногой 2 дахин) соо үзэхөөр түсэблэгдэнхэй. Мүн тиихэдэ 10 шалгалтын ажал (диктант) ба практическа ажалнууд үнгэргэгдэхөөр хараалагдана.

Промежуточна аттестациин формонууд:

хуралсалай четверть бүрийн ба хуралсалай жэлэй эсэстэ дүн гаргагдахын тула, шалгалтын диктант үнгэргэгдэхэ ёһотой. Мүн тиихэдэ раздел бүхэнэй һүүлээр элдэб практическа ажалнууд хараалагданхай.

ПРОГРАММЫН БАЙГУУЛГА БА УДХА

VIII КЛАСС (68час)

Дабталга (5 час)

Холбуулал (6 час)

Холбоо үгэнүүд, тэдэнэй илгарал. Холбоо үгэнүүдые хэлэлгэдээ зүбөөр хэрэглэжэ хуралга. Олон янзын (синонимичнэ) холбоо үгэнүүдые хэлэлгэдээ хэрэглэхэ шадабаритай болголго.

Мэдүүлэлнүүд (3 час)

Олон янзын (юрэ хөөрөһэн, асууһан, идхәһан, шангадхәһан) мэдүүлэлнүүд. Тэдэнэй илгаанууд ба сэглэлтын тэмдэгүүд. Удхын сохилто. Удхын сохилто ба үгэнүүдэй һуури байра хэрэглэжэ, мэдүүлэлэй шухала үгэ илгаруулан хэлэжэ хуралга.

Юрын мэдүүлэл (4 час)

Юрын ба орёо мэдүүлэл тухай ойлгосо. Мэдүүлэл соохи үгэнүүдэй холбоо. Мэдүүлэлэй гэшүүд. Юрын мэдүүлэлнүүдэй илгарал. Дутуу мэдүүлэл.

Мэдүүлэлэй шухала гэшүүд (6 час)

Нэрлүүлэгшэ, тэрэнэй гаралга. Нэрлүүлэгшые заагша.

Хэлэгшэ, тэрэнэй гаралга. Нэрэ хэлэгшэ ба глагол хэлэгшэ. Хэлэгшын холболто. Нэрлүүлэгшэ хэлэгшэ хоёрой хоорондо зурлаа табилга.

Нэрлүүлэгшэ хэлэгшэ хоёрые холбоһон үгын үгы байхадань, тэрэниие зүбөөр хэлэлгэ, уншалга.

Мэдүүлэлэй юрын гэшүүд (8 час)

Элирхэйлэгшэ, тэрэнэй гаралга. Хабсаргалта, тэрэнэй илгарал.

Нэмэлтэ. Сэхэ ба косвенно нэмэлтэ.

Ушарлагша, тэрэнэй илгарал. Мэдүүлэл соохи үгэнүүдэй байра.

Юрын гэшүүдые хэлэлгэдээ зүбөөр хэрэглэжэ хуралга. Нэмэлтэ, элирхэйлэгшын орондо таараха синонимуудые хэрэглэлгэ.

Нэгэ түрэл гэшүүдтэй мэдүүлэлнүүд (7 час)

Нэгэ түрэл гэшүүдэй илгаанууд.

Холбоһон, зүрилдүүлһэн, илгаһан холболто үгэнүүдээр холболдоһон нэгэ түрэл гэшүүд.

Дуунай аялгаар холболдоһон нэгэ түрэл гэшүүд.

Хэдэн зэргэлээ нэгэ түрэл гэшүүдтэй мэдүүлэлнүүд.

Нэгэ түрэл гэшүүдтэй мэдүүлэл доторхи хамтадхаһан үгэнүүд.

Хамтадхаһан үгэнүүдтэй нэгэ түрэл гэшүүдэй сэглэлтын тэмдэгүүд.

Нэгэ түрэл гэшүүдтэй мэдүүлэлнүүдые нугалбаритайгаар хэлэжэ хуралга. Эдэ мэдүүлэлнүүдтэ сэглэлтын тэмдэгүүдые зүбөөр табиха шадабаритай болголго.

Хандалгатай, оролто үгэнүүдтэй, междометинүүдтэй мэдүүлэлнүүд (6 час)

Хандалга тухай үзэһыень дабталга.

Мэдүүлэл дотор хандалгын нуури. Хандалгыё дуунайнгаа аялгаар илгалга ба хандалгын сэглэлтын тэмдэгүүд.

Оролто үгэнүүдтэй мэдүүлэлнүүд, оролто мэдүүлэлнүүд.

Оролто үгэнүүдые ба оролто мэдүүлэлнүүдые дуунайнгаа аялгаар илгалга.

Оролто үгэнүүдэй сэглэлтын тэмдэгүүд, оролто мэдүүлэлнүүдые запятой, зурлаа, хаалтаар илгалга.

Хэлэһэн һанал бодолдоо хандалгаяа оролто үгэнүүдэй туһаар гарган харуулжа шадалга.

Хандалгатай, оролто үгэнүүдтэй, междометинүүдтэй мэдүүлэлнүүдые зүб нугалбаритайгаар хэлэхэ шадабаритай бололго. Эдэ мэдүүлэлнүүдтэ сэглэлтын тэмдэгүүдые табиха шадалтай болголго.

Тусгаарлагдаһан гэшүүдтэй мэдүүлэлнүүд (7 час)

Тусгаарлалга тухай ойлгосо. Тусгаарлагдаһан гэшүүдые дуунайнгаа аялгаар илгалга.

Хабсаргалта тусгаарлалга, тэрэнэй сэглэлтын тэмдэг.

Мэдүүлэлэй гэшүүдые, тодо болгоһон үгэнүүдые тусгаарлалга.

Тусгаарлалгын сэглэлтын тэмдэгүүд.

Тусгаарлалгатай, хабсаргалтатай мэдүүлэлнүүдые нугалбаритайгаар хэлэжэ, уншажа хуралга.

Тусгаарлагдаһан гэшүүдтэй мэдүүлэлнүүдые зүбөөр үгүүлхэ шадабаритай болгохо. Иймэ мэдүүлэлнүүдые алдуугүйгөөр бэшэхэ дадалтай болгохо.

Дахуулалтай мэдүүлэлнүүд (8 час)

Юрын ба бээ дааһан причастна болон деепричастна обородуудтай мэдүүлэлнүүд. Тэдэнэй аялга нугалбари ба сэглэлтын тэмдэгүүд.

Сэхэ ба өөршэлэн хэлэлгэ

Сэхэ хэлэлгэ тухай үзэһыень дабталга.

Сэхэ ба өөршэлэн хэлэлгэ. Сэхэ хэлэлгын дунда байһан авторай үгэнүүд.

Сэхэ хэлэлгэтэй мэдүүлэлнүүдтэй дунда дуунай аялга ба сэглэлтын тэмдэгүүд.

Цитата ба тэрэнэй сэглэлтын тэмдэгүүд.

Сэхэ болон өөршэлэн хэлэлгыё аялга нугалбаритайгаар хэлэжэ хуралга.

Иймэ мэдүүлэлнүүдые алдуугүйгөөр бэшэхэ дадалтай болголго.

Дабталга (6 час)

Юрэ хөөрэһэн ба асууһан мэдүүлэлнүүдтэй илгаанууд. Тэдэнэй олон янза байһаниинь. Олон янзын союзуудаар холболдоһон нэгэ түрэл гэшүүд.

Нэгэ түрэл гэшүүдтэй мэдүүлэлнүүдтэй аялга нугалбари.

Хандалгатай мэдүүлэлнүүдые дуунайнгаа аялгаар илгалта, тэдэнэй сэглэлтын тэмдэгүүд. Тусгаарлалгатай мэдүүлэлнүүдые дабталга.

Холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэ (4 час)

Бүхэли зохёолой гү, али тэрэнэй али нэгэ бүлэгэйн удхада дүтэрхыгөөр, синтаксисэйнгээ талаар бүри сложно (дэлгэрэнгы простой мэдүүлэлнүүдтэй) текстнүүдые удхадань дүтэрхыгөөр хөөрэлгэ ба изложени бэшэлгэ.

Бүхэли зохёолой гү, али тэрэнэй али нэгэ удха тухай өөрынгөө һанал бодомжо харуулангаа, хуряангыгаар аман хөөрэлгэ ба изложени бэшэлгэ.

Уншаһан зохёолой удхада табигдаһан асуудалнуудта элдэб цитата, баримтатай дэлгэрэнгы харюунуудыё бэшэлгэ.

Урид зохёоһон түсэбэй ёһоор литературна геройнуудта (ганса геройдо гү, али зэргэсүүлһэн) характеристикэ бэшэлгэ (жэшэнь: Хэшэгтэдэ, Мэргэндэ г. м.). “Мэргэн” комеди ба “Энхэ-Булад баатар” драмын геройнуудта аман үгөөр гү, али бэшэмэлээр характеристикэ үгэлгэ. Кинофильмын, спектаклийн ба уран зохёолой ямар нэгэн герой тухай (хурагшадай найхашааһан герой тухай) зохёолго бэшэлгэ.

Юрын байгуулгатай сложно мэдүүлэлнүүдхээ бүридэһэн хөөрэн харуулан рассуудыё ородһоо буряад хэлэн дээрэ оршуулга.

Хотын гү, али тосхоной соёлой эмхи зургаанууд тухай темэдэ зураглан харуулгын зүйлнүүдтэйгээр аман ба бэшэмэл зохёолго бэшэлгэ.

хайндэр гү, али хурагшадай амаралта тухай аман ба бэшэмэл хөөрөөн (жэшээлхэдэ, “хайндэрые гү, али каникулай үдэрнүүдые яажа үнгэргөөбиб?”)

Ариг сэбэрые сахилга, физкультура, спорт тухай темэнүүдтэ бодомжолгын зүйлнүүдтэйгээр аман ба бэшэмэл зохёолго бэшэлгэ (жэшээлхэдэ, “Минии үдэрэй заршам”, “Санын спортдо юундэ дуратайбиб?”).

Ямар нэгэ үйлэдбэрийн объект зураглан бэшэлгэ (“Манай хургуулийн столярна мастерской” г. м.).

Литературын ном соохи статьягай удхые богонихоноор (конспект) бэшэлгэ. Уншаһан номдоо аннотаци бэшэлгэ. Газетэдэ статья бэшэлгэ.

Ямар нэгэн хүдэлмэрийн дүүргэлтэ тухай тоосоото харюу (отчет) бэшэлгэ.

хурагшадай шухала шадабари ба дадал.

хурагшад наймадахи класс дүүргэхэдэ, иимэнүүд шадабаритай ба дадалтай болохо гэбэл:

Синтаксическа шүүлбэри хэхэ (холбоо үгэнүүдэй шухала болон юрын гэшүүдтэй, сэхэ хэлэлгэтэй мэдүүлэлнүүдтэ). Нэгэ түрэл гэшүүдтэй, хандалгатай, оролто үгэнүүдтэй мэдүүлэлнүүдые зохёохо. Тиихэдэ синтаксическа синонимууды таараха газартань хэрэглэхэ.

Литературна хэлэн дээрэ хөөрэхэ ба бэшэхэ.

V—VIII классуудта үзэһэн бэшэгэй дүримүүдые мэдэхэ, бэшэлгэдэ зүбөөр хэрэглэжэ шадаха. VII—VIII классуудта үзэһэн сэглэлтын тэмдэгүүдые зүбөөр мэдүүлэлнүүдтэ табиha (нэгэ түрэл гэшүүдтэй, хандалгатай, оролто үгэнүүдтэй, ушарлагшануудтай, сэхэ болон өөршэлэн хэлэлгэтэй мэдүүлэлнүүдтэ). Нэрлүүлэгшэ хэлэгшэ хоёрой хоорондо тире табиha. Текстын найруулга зүбөөр элирхэйлхэ.

9 класс

Тус программа хадаа Россиин Федерацийн хуралсалай министерствын тогтоолнууд дээрэ үндэһэлжэ зохогдоһон, творческоор хэрэглэхэ гэхэн удхатайгаар байгуулагдаһан программа.

2018-2019 онуудай хуралсалай жэлдэ 9-дэхи класста авторнууд В.Д. Патаевагай ба О-Х. Н. Нанзанавагай зохоһон «Буряад хэлэн. Синтаксис. Дунда хургуулийн 9-дэхи класста үзэхэ ном» гэхэн шэнэ номоор энэ программа зохогдобо. Энэ номой онсо шэнжэнь юуб гэхэдэ, хурагшадай өөһэдөө бээ даагаад хүдэлхэ хүдэлмэри олон оруулагдаа, номой текстнүүдын, упражненинүүд творческо шэглэлтэй, уран зураашадай олон зурагуудаар холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэ оронхой, тиихэдэ хуушан 9-дэхи классай номоор үгтөөгүй шэнэ темэнүүд оронхой:

1. Холилдоһон орео мэдүүлэл.
2. Хэдэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орео мэдүүлэл.
3. Текст ба тэрэнэй байгуулга.
4. Хэлэлгын стильнууд (гүнзэгыгөөр үзэлгэ).

Номой һүүлдэ хургшадай эрдэм дээшлүүлхын зорилготой хабсаргалта үгтэнэ. Түсэб, конспект, реферат, аннотаци, тезиснүүдые яажа зүбөөр бэшэжэ, яажа хэрэглэхэ тухай дүримүүд, жэшэнүүд үгтөөтэй. Энэ ехэ хайшаалтай. Баһал хэшээлдэ багшада хурагшадые хайн хургахын түлөө «Буряад хэлэн» гэхэн электронно ном хэрэглэхэ тухай хэлэгдэнэ. Электронно номой гол зорилгонууд хадаа түрэл хэлэнэйнгээ баялигы, бэшэгэй дүримүүдые, уран үгын удхын хурагшадтаа ойлгуулха, сэгнүүлхэ гэхэн хүсэл ном соо үгтэһэн 175 сэдэбүүдээр, 1285 даабаринууд текстын түхэлөөр үгтэнхэй. Хурагшад даабаринууды дүүргэжэ байхадаа, алдуугаа өөһэдөө заһаха, дүрим дабтха, толинууд сооһоо танигдаагүй үгын удхатай танилсаха, бэшэлгын тодорхойлох аргатай.

Шухала шадабари ба дадалнууд.

Хурагшад 9-дэхи класс дүргэхэдэ, иимэнүүд шадабари ба дадалтай болохо ёһотой: ниилэлдэһэн, дахалдаһан орео мэдүүлнүүдэй байгуулга зүбөөр элирүүлхэ, тэдэнэй шүүлбэри хэжэ шадаха; холболтогүй орео мэдүүлэлнүүдэй хубинуудай хоорондох удхын харилсаа илгаруулха; сэхэ хэлэлгэтэй орео мэдүүлэлнүүдэй байгуулга ба сэглэлтын тэмдэгүүдые зүбөөр тайлбарилжа шадаха; үгүүлэлнүүдые хэлэгдэһэн янзаарнь (юрэ хөөрэлгэ, зураглалга, бодомжолго) илгаруулжа шадаха; ямар нэгэн зохоолы шүүмжэлһэн үгүүлэл бэлдэхэ; үгүүлэлнүүдые найруулалайн талаһаа илгаруулжа хураха (ниитын, уран

хайханай г.м.). Хүнэй болон өөрынгөө зохеолгын алдуунууды (бэшэгэй дүримөөр, сэглэлтын тэмдэгүүдээр, грамматикаар, найруулгын талаар) оложо нураха; уран зохеолой хэм гүйсэд баримталжа нураха.

Темэнүүды үзэхэ түсэблэлгэ.

1. Холбуулал
2. Хэлэн тухай тобшо мэдээн
3. Ороо мэдүүлэл .
4. Ниилэлдэһэн ороо мэдүүлэл
5. Дахалдаһан ороо мэдүүлэл
6. Холболтогүй ороо мэдүүлэл
7. Сэхэ ба өөршэлэн хэлэлгэ
8. Холилдоһон ороо мэдүүлэл
9. Үгүүлэл
10. Хэлэлгын стильнүүд .
11. Текст ба тэрэнэй байгуулга .
12. Дабталга
13. Холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэ